Turkish Studies
International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/2 Winter 2016, p. 837-854
DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9271
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi
Received/Geliş: 12.02.2016 **Accepted/Kabul:** 01.04.2016
Referees/Hakemler: Doç. Dr. Aytaç YILDIZ – Doç. Dr. Mustafa GÜNDÜZ – Doç. Dr. Süleyman DOĞAN

This article was checked by iThenticate.

18. YÜZYIL AYDINLANMA DÜŞÜNCESİNDE SİYASET VE ÖZGÜRLÜK*

*Mümin KÖKTAŞ***

ÖZET

Aydınlanma Yüzyılı modern Batı dünyasının oluşumunda entelektüel, siyasal ve toplumsal bir kırılmayı temsil eden temel uğraklardan birisidir. Kendisinden sonra gelen 19. ve özellikle 20. yüzyıldaki bütün eleştirilere rağmen, bir şekilde modern düşünce tarihini belirlemeye devam etmiştir ve etmektedir. Aydınlanma ortaçağ dünya görüşünü yok etmiş ve modern Batı dünyasını başlatmıştır. Aydınlanmaya yönelik değerlendirmeler / yorumlar elbette tarihten siyasete, iktisattan sanata, dine, edebiyata, şiire, romana, mimariye, bilime, teknolojiye, tıbba ve müziğe kadar birçok insanlık etkinliği bağlamında ele alınabilir. Bununla birlikte, Aydınlanma düşüncesi felsefi bakımdan epistemoloji tartışmalarıyla bilinmektedir. Ancak Aydınlanmanın felsefi önemi onun epistemolojiye katkılarına indirgenemez. Locke, Hume ve Kant bu epistemoloji tartışmalarının en önemli temsilcileri olmakla birlikte, bu epistemolojinin olası siyasal etkileri araştırılmaya değer bir konudur. "Aydınlanma Nedir?" adlı ünlü makalesinde Kant kendi sorusunu "bilmeye cesaret et" şeklinde cevaplar. Buna göre, Aydınlanma, insanın kendi aklını kullanarak başkasının rehberliğinden veya yönlendirmesinden kurtulmasıdır. Bunun bir diğer ifadesi ise *ancien regime*'nin aşılması olacaktır. Bu nedenle, bu makalede görüleceği üzere Aydınlanma düşüncesi öncelikli olarak siyasal düşünce açısından değerlendirilmelidir. Diğer bir ifadeyle, Aydınlanma öncelikli olarak siyasal başarıları ile bilinmektedir. Elbette Aydınlanma siyasal düşüncesi tek boyutlu bir hareket değildir. Anglo-Amerikan siyasal düşüncesinin liberal-cumhuriyetçi ve daha özel olarak Whig siyasal geleneğinin yanında, Kıta Avrupası'nın Aydınlanma mutlakiyeti veya despotizmi Aydınlanma siyasetinin temel iki veçhesini sunar. Bu makale Aydınlanma siyasetinin bu iki farklı yönünü ele almaktadır. Sağlıklı ve yerinde bir Aydınlanma izahı için bu farklılıkların tespit edilmesi gerekmektedir.

* Bu makalenin ilk hali 23-25 Ekim 2014 tarihlerinde Bursa'da düzenlenen III. Uluslararası Felsefe Kongresi'nde sunulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi - Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, El-mek: mkoktas@gmail.com

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, Whigler, Liberalizm, Cumhuriyetçilik, Mutlakıyetçilik

POLITICS AND LIBERTY IN EIGHTEENTH-CENTURY ENLIGHTENMENT THOUGHT

ABSTRACT

Enlightenment Age is one of the most important intellectual, political, and social moments in the modern Western history. In the nineteenth and especially twentieth centuries, there have been many claims about that Enlightenment thought have been transcended. But against these arguments Enlightenment is still going on affecting the history of modern thought. Enlightenment demolished worldview of middle ages and initiated modern Western world. Evaluations and commentaries about Enlightenment can extend from history to politics, economics, art, religion, literature, poetics, novel, architecture, medicine and music. Besides Enlightenment thought is generally known by epistemology discussions. But it cannot be reduced to its contributions to epistemology. Most important philosophers for these discussions are Locke, Hume, and Kant. Kant in his famous article titled "What is The Enlightenment?" answered his question as a "Sapere aude!" (dare to know). Accordingly, Enlightenment is mankind's exit from its self-incurred immaturity by using his reason. In other words, that means to transcend ancient regime. Consequently, Enlightenment thought, first of all is about political thinking. In other words, Enlightenment is known by its political victories. The political thinking of Enlightenment is certainly not one-dimensional. Basically, it can be found at least two aspects of political thinking in the eighteenth century. One of them is Anglo-American liberal-republican political thought, which is mainly formed according to Whig thinking. Another one is the enlightened despotism or absolutism, which is mainly seen in the Continental Europe. This article focuses on these two aspects of Enlightenment thinking. To understand these differences is necessary to have a healthy and sound explanation of Enlightenment.

STRUCTURED ABSTRACT

It is almost impossible to understand the emergence of modern political theory without analyzing the political theory of the Age of Enlightenment, which is the critical moment for modern politics. Generally speaking, it can be asserted that the fundamental divide in the political thought of Enlightenment was between the Lockean-Liberal and republican / civic humanist paradigms. These two traditions have existed since the age of Enlightenment and constituted an important part of modern political theory. However, there is a dark or anti-democratic side of Enlightenment that can be described as enlightened despotism or enlightenment absolutism that was mainly seen in the continental European political and philosophical thought. Therefore, Enlightenment political thought contains both liberalism / republicanism and enlightened despotism at the same time. That is why Enlightenment

political thought has been considered the source of either republicanism or totalitarianism since the nineteenth-century.

The understanding of liberty and politics of these two traditions are different from each other in a significant way, and it is also possible to situate the traditions by geography. While Anglo-American political thought moves in the liberal-republican lines, Enlightenment absolutism can be traced in Continental Europe. However, it cannot be claimed that the Anglo-American tradition is purely liberal-republican nor the Continental tradition is purely absolutist.

Enlightenment political thought could also be analyzed by British, American and French Revolutions that characterized the eighteenth-century. However, focusing only on these revolutions would be a reductionist perspective and would make it impossible to completely understand Enlightenment political thought. This article will thus analyze the age of Enlightenment by focusing on Anglo-American political thought and enlightened despotism and omit analysis of these revolutions.

This article is divided into two sections. The first section focuses on Anglo-American political thought and the second deals with enlightened despotism. However, prominent French philosopher Montesquieu is included at the end of the first section as an exception, because of the proximity of his political approach of constitutionalism to the Anglo-Saxon political thought. The main theme of the first section is Whig political thought. It starts with the English philosopher, Robert Filmer and his approaches on absolute monarchy and divine right arguments, because Locke writes the first chapter of *Two Treatises on Government* to argue directly against Filmer's arguments.

All Whigs, radical and moderate agree on the principle of natural liberty and consent through contract as the basis of government. Although usually the Whigs are divided into liberal and republican movements, they can also be labeled as conservative and radical respectively. While it is impossible to give an exact description, these elements in the Whig political thought stand out: the natural liberty, constitutional order, limited or constitutional monarchy, popular rule, the rule of law, mixed government (balance between the King, House of Lords, and House of Commons), the separation of powers.

Every Whig thinker attacked the idea of divine right because Whig thinking was built on the idea of natural liberty. While Tyrrell, Sydney, and Locke were all first period Whigs thinkers, they each had different sounds. Tyrrell had a conservative and a moderate tone, Sidney was a republican, and Locke was a liberal. The common enemy of all was Robert Filmer's defense of divine right monarchy. First Whigs failed politically, but won the philosophically.

Another intellectual enterprise in the eighteenth-century political thought was Cato's Letters. John Trenchard and Thomas Gordon wrote Cato's Letters, which consist of 138 short articles, between 1720 and 1723 under the pseudonym of Cato. Cato's Letters is an attempt to rehabilitate the radical Whig theory in England. Cato laid emphasis on the resistance against the corruption of the monarchy, on restoring

constitutional balance, the importance of free and regular parliamentary elections. There are both Lockean and republican elements within Cato.

In British political thought, two other important Enlightenment concepts we need to focus on are the Country and the Court parties. The Country Party consists of both Whigs and Tories. It is also known by other names: Old Whigs, Real Whigs, commonwealth, republican, civic humanist, neo-Harringtonians. An important area of debate during this period in Britain was the militia and standing army. The Country Party was in favor of the militia. But this policy has not been successful in the development of the modern state. In 1690's, writers around the Country Party emphasized civic ethics rather than institutions or policies. In this context, they analyzed civic personality, spirit, habits, freedom ethos, and self-enslavement. The discussion was continued around some dichotomies: virtue and corruption, private interests and the public good. Country authors also embraced the Stoic Protestant ethics as the basis of moral discipline with the aim to create self-restraining and hard-working citizens. According to supporters of the Country Party, there was the danger of legal and parliamentary tyranny and this threat would come not by the sword, but by the legislative and parliamentary majority. In the past, parliamentary freedom was challenged by the royal privileges. Now, however, subtler but not less bad, it was being undermined by the corruption of administration. Modern tyranny is not the story of a massacre. Here, public good disappears quietly by self-interest and rapaciousness. Therefore, citizens should be alert to understand that there is the danger that freedom could disappear. In appearance, the king, the external form of the constitution, consisting of Lords and House of Commons is preserved. In practice, the anti-constitutional system of government was established under the influence of the king's or its minister's absolute power.

British political system in the eighteenth-century is often seen as the best available regime. British political freedom is a result of the constitutional order. The success of this system depends on the political presence and coordination of different types of institutions and administrative processes. British constitutional theorists have different ideas about which one of these institutions mostly contributes to the maintenance of political liberty. However, there is a common belief that the public freedom can best be attained by institutional complexity. British Constitution gives the kingdom's legislative authority to three different institutions: the king (one person), the House of Lords (aristocratic parliament), House of Commons (a type of democracy). These institutions work together to eliminate disturbing effects of absolute monarchy, the aristocracy or democracy. Most importantly, the true brilliance of this constitutional form is its control of the abuse of power of one element by the others and thus to secure the political system best equipped to maintain political freedom. Glorious Revolution of 1688 is the expression and justification of this political order.

The second section focuses on the history of enlightened despotism and enlightenment absolutism. Many philosophers or persons in the continental Enlightenment, up to 1780, believed that the single chance or hope for the approval of their own thoughts was through their acceptance and implementation by like-minded monarchs. In particular,

they considered that this process had begun with the accession to the throne of Frederick the Great. These philosophers sometimes proposed the modification of the traditional philosopher-king idea, sometimes mentioned the absolute power of the enlightened or philosopher monarch, and occasionally talked about enlightened or philosophical despot.

Various forms of enlightened despotism could be seen during the reign of Louis XV in France, of Maria Theresa and her son Joseph II in the Hapsburg Empire, of Frederick II in Prussia, of Catherine II in Russia, of Charles III in Spain, and even of the Pope Benedict XIV in Rome. These monarchs have been considered to be enlightened monarchs because their government policies were designed for humanitarian and utilitarian purposes. At the same time, they were despots, because they did not allow the development of a political structure, which could effectively control their behavior in power.

As can be seen, the Enlightenment political thought has a variety of ideas that cannot be reduced to a single category. During this period, both absolutist and libertarian political thoughts could be commonly found, which is one of the main reasons that Enlightenment thinking causes intense debate. Therefore, it is possible to find reference points for both libertarian and totalitarian or authoritarian politics in the Enlightenment thought.

Keywords: Enlightenment, Whigs, Liberalism, Republicanism, Absolutism

Giriş

Modern siyaset teorisinin oluşmasında temel bir uğrak olan Aydınlanma Çağını siyaset teorisi açısından nasıl anlamamız gerektiği konusunda herhangi bir uzlaşmayı sağlamak neredeyse imkansızdır. Genel olarak baktığımızda Aydınlanma döneminde siyasal düşünce açısından temel bölünme hattının liberal veya cumhuriyetçi, Lockeçu veya *civic* hümanist çerçevede oluştuğu belirtilebilir.[1] Bu iki siyasi düşünce geleneği günümüze kadar varlığını sürdürmüş ve modern siyaset teorisinde önemli bir yer işgal etmiştir. Ancak bunun yanında Aydınlanmanın daha karanlık veya anti-demokratik bir yüzü olarak değerlendirilebilecek "aydınlanmış despotizm" veya "Aydınlanma mutlakıyeti" olarak belirtebileceğimiz daha çok Kıta Avrupa'sına özgü bir siyasi ve felsefi gelenek

[1] Siyasi düşünce tarihi açısından Anglo-Amerikan tarihi farklı okumalara tabi tutulmuştur. Anglo-Amerikan tarih yazımında ve erken dönem modernite üzerindeki çalışmalarda gözlemlenen ve Louis Hartz, Carl Becker, Clinton Rossiter ve Richard Hofstadter gibi yazarlar tarafından temsil edilen Lockeçu-liberal konsensüs bireysel doğal hakların merkeziliğine; hakları güvence altına almak için tasarlanan ve yönlendirilen, insan üretimi bir araç olarak hükümetin araçsalcı veya konvansiyonalist olarak algılanmasına; özel mülkiyet haklarının önemsenmesine; rekabetçi, bireyci ve kapitalist toplumun siyasal ve iktisadi kurumlarıyla yönlendirilen bencil ve materyalist tutkulara işaret eder. Ancak bu liberal konsensüs 1950 ve 1960'larda çözülmeye başladı. Robert Shalhope'un "cumhuriyetçi sentez" olarak adlandırdığı bir analiz çerçevesi gelişmeye başladı (Ward 2004: 2). Caroline Robbins'in klasikleşen eseri *Eighteenth Century Commonwealthman* (1959) Locke'u tahtından indirerek, Harrington, Sidney, Trenchard, Gordon gibi uzun zamandır unutulmuş yazarların önemine dikkat çekmiştir. Bu süreçte J.G.A. Pocock'un *The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition* (1975) adlı kitabı cumhuriyetçi okumanın en büyük metni olmuştur. 1970'lerden sonra ise, Lockeçu paradigma Joyce Appleby, Steven Dworetz, Isaac Kramnick, Thomas Pangle ve John Patrick Diggins gibi yazarlar aracılığıyla bir şekilde tekrar geri geldi. Bu neo-liberal Locke okulu türdeş bir okul değildir. Mesela yazarların baktıkları Locke her zaman aynı Locke değildir. Bir tarafta burjuva kapitalist Locke varken, diğer tarafta muhalif Protestan Locke vardır. Ortak oldukları nokta cumhuriyetçi sentezin eleştirisidir (Ward 2004: 6).

bulunmaktadır. Bu açıdan Aydınlanma siyasal düşüncesi hem liberal-cumhuriyetçi siyasal düşünceyi hem de aydınlanma mutlakıyetini ihtiva eder.

Büyük bir olasılıkla, Aydınlanma siyasi düşüncesi üzerinde gerçekleşen onun özgürlükçü bir siyaset anlayışını içerdiği veya totaliterizmin kaynağı olduğu yönündeki tartışmaların çeşitliliği Aydınlanma düşüncesinde görülebilecek bu farklı siyasal eğilimlerden kaynaklanmaktadır. İlk olarak bu iki siyasal düşünce geleneğinin siyaset ve özgürlük anlayışları belirgin bir biçimde birbirinden farklıdır ve aynı zamanda coğrafi olarak ayrımlaştırılabilir niteliktedir. 18. Yüzyılda Anglo-Amerikan siyaset düşüncesi liberal-cumhuriyetçi bir çizgide hareket ederken, Kıta Avrupası'nda belirgin bir şekilde "Aydınlanma mutlakiyeti"nin izleri görülmektedir. Bununla birlikte, Montesquieu örneğinde görüleceği gibi Kıta Avrupası'ndaki her bir yazarın veya siyasal gelişmenin "Aydınlanma mutlakiyeti"ni savunduğu ileri sürülemez veya *vice versa* Anglo-Amerikan siyasal düşünce geleneğindeki her bir yazarın veya siyasetin liberal veya cumhuriyetçi olduğu iddia edilemez.

Bu makale genel olarak iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm Anglo-Amerikan siyasal düşüncesi üzerinde odaklanırken, ikinci bölüm Aydınlanma despotizmi üzerinde durmaktadır. Bir istisna olarak Montesquieu ilk bölümün sonunda yer almıştır. Bunun nedeni onun anayasal yönetim anlayışının Anglo-Saxon düşüncesiyle yakınlığıdır. İlk bölüm İngiliz düşünür Robert Filmer'in mutlak monarşi ve ilahi hak argümanlarıyla başlamaktadır. Bunun nedeni Locke'un *Hükümet Üzerine İki İnceleme* adlı eserindeki ilk denemenin doğrudan Filmer'e bir yanıt olarak yazılmasıdır. Bunlarla birlikte bu bölümün ana teması Whig siyasal düşüncesidir. İkinci bölümde ise, genel hatlarıyla Aydınlanma despotizmi ve Aydınlanmaya mutlakıyetinin Kıta Avrupası'nda seyri ele alınmıştır.

Bir diğer bakış açısıyla, Aydınlanma siyasi düşüncesi aynı zamanda Aydınlanma yüzyılını karakterize eden üç devrim olan İngiliz Devrimi, Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi üzerinden analiz edilebilir. Elbette Aydınlanma siyasal düşüncesini bu devrimler üzerinden izah etmek doğru bir perspektiftir, ancak tek başına yeterli değildir. Hatta sadece devrimlere odaklanmak neredeyse tüm bir modern düşünceyi belirleyen 18. Yüzyılı incelemek için indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Bu makalede söz konusu bu devrimler üzerinden değil, belirtildiği üzere Anglo-Amerikan siyasi düşüncesi ve Aydınlanma despotizmi üzerinden Aydınlanma yüzyılının bir değerlendirmesi yapılacaktır.

1. Aydınlanma ve Doğal Özgürlük

1.1 Robert Filmer ve Mutlak Monarşi

Anglo-Amerikan siyaset teorisi büyük ölçüde Locke'un da dahil olduğu *Whig* düşüncesi tarafından belirlenmiştir. Ancak bu geleneğe bakmadan önce Whiglerin tezlerinin bir anlamda uyaranlarından birisi olan Robert Filmer'ın (*Patriarcha*, 1680) fikirlerine bakmak yerinde olacaktır. Filmer en önde gelen bir "kraliyetçi teorisyendi" ve her tür doğal özgürlük[2] düşüncesine saldırıya

[2] Özgürlük kavramı çerçevesinde baktığımızda, temel mesele özgürlük kavramının nasıl tanımlanacağıdır. Özgürlük kavramını tarihsel olarak izah etmek hiç kolay değildir. Nietzsche'nin ifade ettiği gibi sadece tarihi olmayanlar tanımlanabilir. Özgürlük bir tarihe sahip olduğundan, onu kesin olarak tanımlamak zordur. Diğer taraftan, özgürlük gibi kelimeleri tam anlamıyla nasıl kullanmamız gerektiğini bilmememize rağmen gündelik dilde bu gibi kelimeleri görünür bir zorluk olmaksızın kullanırız. Özgürlük kavramını modern siyaset teorisinde tanımlama konusunda en bilinen teşebbüs Isaah Berlin tarafından yazılan ünlü *İki Özgürlük Anlayışı* adlı makaledir. Berlin pozitif ve negatif özgürlük olarak iki kavram önerir. Negatif özgürlük *–den* yani sınırlamalardan, müdahalelerden özgürlük anlamına gelir. Pozitif özgürlük ise, kendini-yönetme ile ilgilidir. Özgürlüğün pozitif anlamı "hükümet bana ne kadar müdahale ediyor" sorusundan ziyade "beni kim yönetiyor" sorusuyla ilgilidir. Bazıları eğer yeterli kapasiteye sahipse *–den* özgürlükten ziyade *–e* özgürdür. Bu anlamda pozitif özgürlük yeterli kaynaklara veya yeteneklere sahip olmak anlamına gelir. Pozitif ve negatif özgürlük arasında ayrım bir anlamda birisinin kendi amaçlarını seçmesinde özgür olması ile bu amaçların peşinden giderken engellenmemiş olması arasındaki ayrımdır (Schmidtz and Brennan 2010: 2-3). Siyasal düşünce tarihinde Hobbes ve Locke

geçmişti (Ward 2004: 11). Bu anlamda Whiglerin ortak düşmanı Filmer ve onun ilahi hak monarşisini savunan argümanları olmuştur. Whiglere göre Filmer'in eseri İngiliz Royalizminde hatalı ve tehlikeli ne varsa her şeyi açıkça cisimleştirmiştir (Ward 2004: 19).

Filmer'in siyasal teolojisi iki unsurdan etkilenmiştir. İlki, Martin Luther'in dini ve siyasi meselelere genel yaklaşımı[3] ve diğeri ise, İngiliz kraliyetçi düşünce geleneğidir (Ward 2004: 28). Filmer yaşadığı çağda tüm sorunların nedeni olarak doğal özgürlük teorisini görür (Ward 2004: 22). Bu nedenle Filmer, Katolik doğal özgürlük doktrinine karşı mücadele vermiştir. Bu doktrin şöyle özetlenebilir: 1) İnsanlığın doğal durumu özgürlük ve eşitliktir. 2) Siyasal otorite genel olarak ilahi yasanın bir emridir ama tikel bir hükümet biçimi rızanın bir sonucudur. 3) Böyle bir hükümet bir sözleşme biçimi olarak anlaşılabilir. 4) Çoğunluklar yeni bir rejim kurmak veya yöneticileri değiştirmek için siyasal sözleşmeyi belirli koşullar altında değiştirebilir veya iptal edebilir[4] (Ward 2004: 24). Ockham'lı William 14. Yüzyılın başlarında seçimle ve rızayla olmadıkça hiç kimse ölümlüler üzerinde bir hak talebinde bulunamaz iddiasında bulunmuştur. Herkese dokunan şeyler herkes tarafından tartışılmalı ve onaylanmalıdır. Bu nedenle Ockham'a göre Hristiyan özgürlüğü hem erdemin kaynağıdır hem de doğru siyasetin sınırlayıcı koşuludur. Benzer şekilde Cusa'lı Nicholas'a göre, herkes doğal olarak özgür olduğundan meşru liderlik ancak öznelerin anlaşmasından ve rızasından gelir (Riley 2006: 349). Siyasal iradeciliğin toplumsal sözleşme okulu öncesindeki en gelişmiş ve saf hali Francisco Suarez'in *On the Laws and God the Lawgiver* (1612) adlı eserinde bulunur. Suarez'e göre, özgür irade ve siyasal rıza eş değer kavramlardır. İrade, devletin en yakın nedenidir. İnsanların mükemmel bir topluluk içinde bir araya gelmeleri için "insan iradesi" zorunludur. İnsanların eylemleri gönüllü olmadıkça rızalarını ortaya koyamazlar (Riley 2006: 349-50).

Filmer bu Katolik doğal özgürlük doktrinine Adem'in yeryüzüne gelişi ile yanıt verir. Yaratılışı nedeniyle Adem yeryüzünün tümü üzerinde bir egemenliğe sahiptir. Monarklar iktidarlarını bu egemenlikten alırlar. Yani siyasal iktidarın kaynağı Adem'e ve oradan da Tanrı'ya kadar gider. Mesela İngiliz kralı I. James krallık makamının Tanrı tarafından kendisine verildiğini düşünmüştür. Benzer şekilde çocukların ebeveynlerine itaati de ilk insana kadar geri gider. Çocuk nasıl ebeveyne itaat ediyorsa siyasal iktidara da öyle itaat edilmelidir. Ebeveyne itaat ve siyasal iktidara itaat arasındaki fark sadece bir derece meselesidir. İktidar sözleşmeyle oluşmaz, Havva ve onun çocukları Adem'in iktidarını sınırlayamaz veya onun iktidarına ortak olamaz. Yani Havva, Adem'e itaat ettiği için doğal özgürlük diye bir şey söz konusu değildir. Diğer bir ifadeyle, doğal özgürlük bu bağı reddetmektir ve ateizmdir. Bu çerçevede hiyerarşi yaratılmış düzenin yapısında mevcuttur ve bu hiyerarşi tüm insanların doğal tabiiyetini ifade eder. Filmer bu argümanlardan şu sonuçları çıkarır: siyasal iktidarın ilahi olarak tayini, pasif itaat doktrini ve iptal edilemez kalıtsal hak (Ward 2004: 25-7). Luther dünyanın kötü bir yer olduğu ve insanların Tanrı'dan uzaklaştığı

negatif özgürlüğün temsilcileri olarak görülebilir. Onlar açısından özgürlük dışsal engellerin olmamasıdır. Pozitif özgürlük ise Kant'ın özerk birey kavramında kendisini bulur. Benjamin Constant özgürlük konusunda Antiklerin ve Modernlerin özgürlüğü biçiminde bir ayrım yapmıştır. Bu çerçevede ilki pozitif ikincisi negatif özgürlüktür. Buradaki temel ayrım siyasal süreçlere katılım ile ilgili bir durumdur.

[3] Quentin Skinner (1978: 113) Luther ile ilgili olarak şunu ifade eder: "Erken dönem modern Avrupa'da Lutherci siyasal teorinin başlıca etkisi birleşik ve mutlakıyetçi monarşilerin doğuşunun meşrulaştırılması ve teşvik edilmesinde yatar." Filmer de Luther ile aynı şekilde tüm siyaset ve ahlakın İncil siyaseti olduğunu düşünür (Ward 2004: 25).

[4] 17. Yüzyılda parlamenter direnişle ilgili iki dikkat çekici metni vurgulamamız gerekir. İlki Philip Hunton'un *A Treatise of Monarchie* (1643) adlı eseri, diğeri ise, Henry Parker'ın *Observations upon some of his Majesties late Answers and Expresses* (1642) adlı eseridir. Hunton ve Parker'e göre siyasal toplum insanların rızasıyla oluşturulan bir sözleşme biçimidir. Monarşik otoriteye karşı halk direnişi siyasal toplum kurmak ve tahta yasal sınırlamalar getirmek amacındaki insanların doğal inşa edici iktidarıyla meşrulaştırılmıştır. Hunton ve Parker'ın argümanlarında dini bir temel bulunmaktaydı, ancak sonrasında Grotius ve Hobbes ile doğal hukuk ve doğal haklar artık dini bir temele dayanmayacaktır (Ward 2004: 71).

argümanını ileri sürmüştü. Bu nedenle sadece inanç ve Tanrı'nın merhameti bizi kurtarabilirdi. Filmer buradan ilahi hak doktrinini türetir. Yine Luther'e göre mevcut siyasal ve toplumsal düzen Tanrı'nın iradesinin doğrudan bir yansımasıdır. Buradan da siyasal itaat ve muhafazakarlık çıkar (Ward 2004: 29-30).

Burada şunu belirtmemiz gerekir ki, ilahi hak doktrininin reddedilmesi dinin siyasal düşünceden tümüyle çıkarıldığı anlamına gelmez. Monarşiye karşı bir diğer dini grup olan Kalvinistler kralın sınırlanması, parlamentonun güçlendirilmesine taraftardı. Hatta direniş hakkını savunmuşlardır. Katolik eğilimleri olan İngiliz kralı I. James "rahip yoksa kral da yok" (no bishop no king) tezini savunurken, Kalvinistler hem kilise içinde hem de lordlar kamarasında piskoposlara karşı olmuştur (Ward 2004: 50). Bu nedenle İngiliz Devrimi siyasi olduğu kadar aynı zamanda dini bir çatışmadır.

1.2 Whig Siyasi Düşüncesi

İngiliz siyasetindeki en önemli kavramlardan birisi olan *Whig*'in kökeni İskoççadır (karşıtı *Tory* ise İrlanda kökenlidir). *Whigg* bir tür bozuk süt veya kesilmiş süt anlamında İskoç lehçesidir. Yoksul insanların zor zamanlardaki temel yiyeceği buydu. Sözleşmecilerin (Covenanters) alt-sınıflardan geldiği düşünüldüğünden, muhalifler onları bu kelimeyle alaya alıyorlardı. Bir grup Sözleşmeci 1648'de I. Charles'la anlaşmayı engellemek için Edinburgh'a yürüdüğünde, bu yürüyüş, "whiggamore'ların yürüyüşü" olarak adlandırılmıştı. Bir müddet sonra, John Locke zamanında whiggamore, Whig olarak kısaltılmış, İskoçya'da veya İngiltere'de Protestan verasetini savunan insanları işaret etmek için kullanılır olmuştu (Herman 2001: 39). Bu çerçevede 1714 yılında Hanoverlerin kraliyeti elde etmelerinden 1760'lı yıllarda Amerikan kolonilerinde meydana gelen çatışmalara kadar olan dönem Britanya'da sıklıkla "Whig hakimiyeti" olarak karakterize edilir. Radikal ve ılımlı tüm Whigler doğal özgürlük ilkesi ve hükümetin temelinin sözleşme aracılığıyla rıza olduğu üzerinde anlaşmışlardır. Radikal liberal bireyci ve halk cumhuriyetini savunan Whig felsefesi Britanya'nın resmi Whig ideolojisinde marjinalleşmiş olmakla birlikte, Amerikan kolonilerinde temel siyasal amentü olmuştur (Ward 2004: 326). Cumhuriyetçilik elbette Whiglerle başlamamıştır. Modern cumhuriyetçiliğin doğuşunda iki dikkat çekici aşama vardır. birisi Rönesans İtalya'sına aitir ve en büyük ifadesini Machiavelli'nin *Discources* adlı eserinde bulmuştur. İkincisi ise, 1650'lerin Püriten İngiltere'sidir. Bu dönem İngiltere'sinde gördüğümüz cumhuriyetçiler John Milton, Marchamont Nedham ve James Harrington'dur. Bir bakıma bu ikinci aşamada cumhuriyetçi düşüncenin cumhuriyetçi eylemle ilişkisi hakkında Rönesans'ta olduğundan daha az yazılmıştır. Bu eksiklik elbette anlaşılabilir. Çünkü cumhuriyetçiliğin siyasetteki etkisi İngiltere'de İtalya'dan daha az olmuştur (Worden 1994: 45).

Stuartlara yönelik tavır İngiltere'deki Whig ve Tory parti farklılığının bileşenlerinden biri olmuştur. Elbette Whig siyasal düşüncesi sadece Protestanlık mesesine indirgenemez. Diğer yandan 17. ve 18. Yüzyıl İngiliz siyasal hayatının temel kavramları olan bu Whig ve Tory parti veya düşüncesi günümüzün siyasal partileri gibi kurumsal bir anlamda ele alınmamalıdır. Whigler arasında liberal ve cumhuriyetçi unsurlar olmakla birlikte, muhafazakar ve radikal Whigler biçiminde bir sınıflama da yapmak mümkündür. Tam bir tanımını vermek imkansız olmakla birlikte, Whig siyasal düşüncesinde şu unsurlar öne çıkmaktadır: doğal özgürlük, anayasal düzen, sınırlı veya anayasal monarşi, halk egemenliği, hukukun üstünlüğü, karma yönetim (kral, lordlar kamarası, avam kamarası arasındaki denge), güçler ayrılığı.

Whig düşüncesi doğal özgürlük geleneği üzerine inşa edildiğinden, her Whig düşünürü ilahi hak düşüncesine saldırmıştır. Ancak Whig teorinin başlangıcında bir paradoks vardır. 17. Yüzyılda Whiglerden önceki en önemli doğal hukuk ve doğal haklar teorisyenleri olan Grotius, Pufendorf ve Hobbes İngiliz anayasacıları açısından sorunlu entelektüellerdir. Whigler onların sözleşme

hakkındaki düşüncelerine ve doğal haklar anlayışlarının seküler eğilimlerine önem vermişlerdir. Grotius, Pufendorf ve Hobbes bir çok Whig arasında dikkate değer bir prestije sahip olmakla birlikte, doğal özgürlük vaadinden gelen potansiyel mutlakıyetçi egemenlik teorileri geliştirmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, bu düşünürler sözleşme ve egemenlik teorileri bakımından mutlakiyetçiliğe doğru yönelmiştir (Ward 2004: 12, 95, 267). Hobbes'ta bir direniş teorisi yoktur. Temel veya anayasal yasalar ihtimalini reddeder. Ona göre, yasa, egemenin bir iradesi olduğu için, egemenin iktidarını sınırlayamaz (Ward 2004: 97). Bu açıdan Hobbes cumhuriyetçi özgürlük anlayışının etkili bir eleştirmeni olmuştur. İngiltere'nin karma hükümet ile kral, lordlar ve avam kamarası arasındaki güçler ayrımı savaşını suçlamıştır. Kendi özgürlük anlayışını "dışsal engellerin olmaması" olarak ileri sürmüştür. Diğer bir ifadeyle, özgürlük yasaların eylemi yasaklamadığı yerlerle sınırlıdır. Ona göre, mutlak egemene tabi olmak zorunlu olarak özgürlüğü yok etmez. Hukuk başkaları üzerinde emretme yetkisine sahip olmaktır. Commenweatlh'ın olmadığı yerde hiç bir şey adaletsiz olarak görülmez. Bu pozitivist hukuk anlayışı hukuku adaletten ve ortak iyiden türeten cumhuriyetçi geleneğe meydan okumuştur. Bu çerçevede *Leviathan* her şeyden önce bir monarşi savunusu olarak okunabilir. Bunun yanında, *Leviathan* aynı zamanda antik Yunan ve Romalıların tarih ve siyasetlerinin bir eleştirisidir. Son olarak ise, o, halk commenwealth'ında özneler özgürlüğün keyfini sürerken, monarşidekiler tümüyle köledir anlayışını öne sürenlere bir yanıttır (Sellers 1998: 83, 85-6).

Latince *res publica*'nın 16. Yüzyılda standart Fransızca çevirisi *republique*, İngilizce çevirisi ise *republic* değil *commonwealth* olmuştur. O dönemde İngiltere'de commonwealth monarşinin anti-tezi değildi ancak tiranlıkla uyuşmazdı. Bu nedenle İngiltere'de Hobbes örneğinde gördüğümüz gibi commonwealth tümüyle cumhuriyet anlamına gelmez. Machiavelli ile karşılaştırılacak olursa, ona göre cumhuriyet senato ve halk tarafından yönetim anlamına geliyordu, imparatorlukları ve monarşileri cumhuriyet olarak görmüyordu (Wootton 1994: 5). Bu açıdan commonwealth tipik bir cumhuriyet olarak görülemez. Bu tavır görüleceği gibi Whigler arasında da bir bölünmeye neden olmuştur.

İlk dönem Whigleri olan Tyrrell, Sidney ve Locke farklı seslere sahiptir. Tyrrell muhafazakar ve ılımlı bir tona sahipken, Sidney cumhuriyetçi ve Locke ise liberaldir. Hepsinin ortak düşmanı ise Robert Filmer'in ilahi hak monarşisi savunusudur (Ward 2004: 8). İlk Whigler siyasal olarak başarısızdı ama felsefi olarak zafer kazandılar. Onların eylemleri ve argümanları 1688'den önce *commenwealth* sonrasında kraliyetin yeniden restore edilmesi sürecinde James'ı veraset dizisinden uzaklaştırmada (Dışlama Teorisi olarak bilinir, yani James kral olmamalı) başarısız olmuştur. Ama onların eserleri İngiliz siyasal uzamını tümüyle değiştirmiş, siyasal ve anayasal düşüncenin Anglo-Amerikan geleneğinde biçimlendirici bir etkide bulunmuştur (Ward 2004: 104). Diğer taraftan şunu da eklememiz gerekir, Whigler krala karşıydı ama kralın Katolik eğilimleri Anglikan Kilisesinde ve Toriler arasında da rahatsızlık yaratmıştı. Bu nedenle krala karşı Protestanlık çerçevesinde bir ittifak oluşmuştur.

Radikal bir anayasal reforma karşı çıkan ve ılımlı bir düşünür olan James Tyrrell'in 1681'de yayımlanan *Patriarcha, Non Monarcha* adlı eseri İngiliz kralı James'ın verasetten dışlanması meselesinde ortaya çıkan ilk büyük Whig argümanıdır. Burada Tyrrell siyasal toplumun doğası, mülkiyetin kökeni, rıza ilkesi, 17. Yüzyıl doğal yargı biliminin temel özellikleri gibi meselelerle uğraşmıştır. Bu eser Filmer'in "mutlak monarşisine" karşı sınırlı hükümetin ve doğal özgürlüğün ılımlı Whig savunmasının bir klasiğidir. Tyrrell İngiltere'de doğal haklar ve doğal hukuk anlayışlarına başvuran ilk isimlerden birisidir. Tyrrell burada kendisini hukukun egemenliği ilkesinin savunucusu olarak sunar ve Filmer'in monarşik iktidara yönelebilecek yasal sınırlamaların geçerliliği konusunda reddettiği argümanlara karşı çıkar (Ward 2004: 105). Yukarıda işaret edildiği gibi Filmer, Eski Ahit'te Genesis 3:16'da geçen Havva'nın itaatini, Sivil Hükümetin kaynağının Tanrı'nın bir

emri olduğu şeklinde yorumlamıştı. Tyrrell, Filmer'a karşı şunu söyler: "Bu kelimelere bakıp şerh yazan herkes buradaki arzunun evlada dair bir itaat değil, karı kocalığa ilişkin bir saygı olduğunu söylerler." Bu nedenle Adem veya bir başka kocanın ilahi bir armağanla elde ettiği iktidar, eşlerinin yaşamları üzerinde mutlak bir otorite anlamına gelmez (Ward 2004: 114). Bu argümanlar mutlak monarşinin iddialarını çürütmek için kullanılmıştır. Tyrrell'in bir diğer eseri olan *Bibliotheca Politica* Şanlı Devrim'in en etkili savunusudur (Ward 2004: 280). Tyrrell'ın ılımlı Whig düşüncesi Alman hukukçu Samuel Pufendorf'tan[5] gelir. Pufendorf'un doğal hukuk anlayışı hem ilahi hak monarşisine hem de halk egemenliğine karşıdır. Whiglere göre, Pufendorf'un egemenlik anlayışı mutlak monarşinin ilkeli bir savunusundan uzaktı. Ancak elbette onun egemenlik anlayışı bölünmez ve mutlak bir üstün iktidar anlamına geliyordu. Bu açıdan karma rejim anlayışı Pufendorf'ta yoktur. Buna göre hukukun özü üstün bir emir olmasıdır ve bu nedenle halk egemenliğini reddetmiştir. Whigler Pufendorfcu egemenlik ve hukuk ilkelerinde hem kraliyetçi mutlakiyete hem de radikal halk egemenliğine karşı teorik bir destek bulmuşlardır (Ward 2004: 112, 326). Tyrrell, bu açıdan Pufendorfcu sınırlı monarşi anlayışını izleyerek "parlamentodaki kral" tezini savunmuştur, bu nedenle onda halk egemenliği yoktur. Tyrrell ve ılımlı Whiglere göre, mutlakıyetçiliğe karşı çıkmak radikal doğal hakları veya hükümetin halk tarafından kontrolünü savunmak anlamına gelmez (Ward 2004: 108, 150).

Burada üzerinde duracağımız ikinci Whig düşünür Algernon Sidney'dir. Sidney'in *Hükümet Üzerine Söylevler* (*Discources Concerning Government*, 1683) adlı eseri radikal Whig cumhuriyetçi gelenekte temel bir metin olmuştur. Sidney'in radikal Whigciliğinin temel özellikleri halk egemenliği ilkesinin onaylanması, genel devrim hakkı ve cumhuriyetçiliğin savunulmasıdır. Sidney'in doğal özgürlük doktrinini savunması Filmerci ilahi hak düşüncesine bir yanıt olarak başlamıştır. Sidney doğal özgürlüğü iki biçimde ortaya koyar. İlk olarak, *a priori* bir yöntemle rıza ilkesinin kimsenin kendi doğasına şiddetle karşı çıkmaksızın reddedilemeyeceğidir. İkincisi ise, *a posteriori* olarak doğal özgürlüğün uluslar arasında neredeyse evrensel bir biçimde kabul edilmesidir. Özgürlüğüne aşık ve ayrıcalıklarını sürdürmek isteyen her yaştan insan sadece monarşiyi değil bir çok türde rejimler yaratmıştır. Doğal özgürlük ulusların kendi yasalarını ve anayasalarını yaptıklarını göstererek kanıtlanabilir. Belirtmek gerekir ki, Sidney doğal özgürlüğün *a priori* kanıtına daha çok vurgu yapar. Özgürlük 'insanların kalplerine yerleştirilen bir hakikat' olduğu için Hristiyanlar kadar paganlarda da mevcuttur (Ward 2004: 156-7, 160, 163). Yine Sidney'e göre insanlar eşit ve özgür doğarlar, özgürlük başkasının iradesinden bağımsız olmaktır (Sellers 1998: 54). Bu çerçeveden bakıldığında Sidney'in cumhuriyetçiliğinin merkezinde doğal haklar düşüncesinin olduğu görülecektir. Ona göre doğal haklar evrensel kendini-koruma hakkıdır (Ward 2004: 173). Özetleyecek olursak, Sidneyci Whig cumhuriyetçiliğin dikkat çekici özellikleri radikal yasama üstünlüğü, hükümetin halk tarafından kontrol edilmesi, yürütme gücüne güvensizlik ve dengeli anayasal modele yönelik çağrılardır (Ward 2004: 208).

Whig düşünce çizgisinde üzerinde durmamız gereken son isim Locke'tur. Locke radikal bir Whigti ve doğal özgürlük doktrinini savunmuştur. Locke'un Whig siyaset felsefesine temel katkısı

[5] Pufendorf (*De Jure Naturae et Gentium*, 1672) 1680'lerde ılımlı Whiglerin en etkili başvuru kaynağıdır. Pufendorf ahlak ve siyaset biliminin seküler temelini inşa etmek ve egemenlik teorisiyle mantıksal olarak tutarlı yaşayabilir bir siyasal düzen kurma amacında olmuştur. Pufendorf, Hobbes'tan siyaset-öncesi doğa durumunda kökleşen bir siyasal toplum düşüncesini almıştır. Bununla birlikte, doğa durumu düşüncesini Grotiuscu insan doğasında mevcut olan toplumsallık anlayışı ile birleştirmiştir. Hobbes'un bireyci öncüllerini Grotius tarafından geliştirilen doğal insan toplumsallığına yönelik antropolojik gözlemlerle kaynaştırarak, Pufendorf ahlak-dışı atomizmi ve Hobbes'un mekanik materyalizmini reddeden doğal insan durumu kavramı geliştirmiştir. Diğer bir ifadeyle, Pufendorf'un siyasal öğretisi Hobbes ve Grotius'un düşüncelerinin sentezi olarak anlaşılabilir. Siyasal toplumu biçimlendirmek için sözleşme yapan Pufendorfcu birey sadece Hobbescu doğal haklara değil, aynı zamanda doğal hukukun emirlerinden gelen doğal görevlere ve zorunluluklara sahiptir. Bu durum rasyonel varlıkları barışa ve yaşayabilir toplumsal varoluşa yönlendirir (Ward 2004: 110-1).

Hükümet Üzerine İki İnceleme[6] adlı eseridir. Locke'un siyaset düşüncesinde öne çıkan unsurlar bireysel doğal haklar, toplumsal sözleşme, rıza, halk egemenliği ve hükümetin çözülmesidir.[7] Elbette Lockeçu liberal düşüncenin merkezinde bireysel doğal haklar vardır (yaşam, özgürlük, mülkiyet). Ancak belirtmemiz gerekir ki, Locke'un bireysel doğal haklar ve halk egemenliği ilkeleri bir tür cumhuriyetçilik ve halk yönetimiyle sonuçlanmamıştır (Ward 2004: 212). Ancak bu durum toplumsal sözleşme teorisinin önemini azaltmaz. Toplumsal sözleşme teorisinin kalbinde şu düşünce vardır: siyasal meşruluk, siyasal otorite ve siyasal yükümlülük yönetilenlerim rızasından gelir, özgür ve eşit ahlaki faillerin gönüllü anlaşmalarının yapay bir sonucudur. Bu anlamda meşruluk ve itaat 'doğal' siyasal otorite, patriyarşi, teokrasi, ilahi hak, zorunluluk, gelenek, alışkanlık veya psikolojik mecburiyete değil bir dizi gönüllü bireysel eyleme bağlıdır. Bu nedenle Michael Oakeshott sözleşmeciliği "irade ve ustalık' doktrini olarak adlandırmakta haklıdır (Riley 2006: 347).

Whig siyasal düşüncesinde sürekli olarak vurgulanan unsurlardan birisi olan sözleşme teorisinin izleri antik ve ortaçağ düşüncesinde bulunabilir. Ancak sözleşme teorisinin altın çağı 1650-1800 olmuştur. Bu dönem Hobbes'un *Leviathan*'ı ile başlar, Kant'ın *Metaphysics of Morals*'i (1797) ile biter. Bu dönemde rıza kavramı başlıca siyasal meşruluk doktrini olarak doğmuştur. Hobbes *Leviathan*'ın 42. bölümünde "tüm egemenlerin hakkının köken olarak yönetilenlerin her birinin rızasından geldiğini" ileri sürer ve 40. bölümde insan iradelerinin "tüm sözleşmelerin özünü oluşturduğunu" vurgular. Locke Hükümet Üzerine İki İnceleme'de "gönüllü anlaşma siyasal iktidarı yöneticilere verir" tezini savunur. Rousseau Toplumsal Sözleşme'de "hiç bir söz vermediğim kimseye hiç bir borcum yoktur" iddiasında bulunur. "Sivil birlik dünyada en gönüllü eylemdir; doğmuş olan herkes özgür ve kendisinin efendisidir, hiç kimse onun rızası olmadan onu tabi hale getiremez." Kant ise tüm meşru yasaların rasyonel insanların onlara razı olabileceği yasalar olması gerektiğini savunur. Benzer şekilde Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi yönetimlerin haklı iktidarlarını yönetilenlerin rızasından aldığını vurgulamıştır. Hobbes ve Kant arasındaki dönemde Hume[8] ve Bentham hariç tüm büyük düşünürler bu temayı vurgulamıştır. Rızayı otoritenin temeli olarak reddeden Edmund Burke bile toplumun bir tür metaforik bir sözleşmeyle kurulduğunun söylenmesinin faydalı olduğunu düşünür (Riley 2006: 347-8).

Locke'un belirtilen metni kadar önemli bir diğer eseri, *Essay Concerning Human Understanding* başlıklı epistemoloji metnidir. Locke burada rasyonalizme karşı ampirik bir bilgi teorisi geliştirir. Bu teori ile siyasal düşünce arasındaki ilişki üzerinde pek durulmamaktadır. Ampirizm algılayan birey düşüncesi üzerine inşa edildiğinden, bunun siyasal sonucu sınırlı devlet olacaktır. Çünkü bilgi algılamaya dayandığından sınırlılık bu bilgi anlayışına içkindir. Bu sınırlı bilgi anlayışı, kimsenin gerçekliği tümüyle bilemeyeceği anlamına geldiğinden, aynı zamanda, hoşgörü ilkesini gerektirir. Aydınlanma siyaset düşüncesi bir anlamda hoşgörü ilkesini kurumsallaştırmak olmuştur. Anglo-Amerikan siyaset düşüncesinde sınırlı devlet/hoşgörü ile epistemoloji arasında bu çerçevede bir bağlantı kurmak mümkündür.

18. Yüzyıl siyasal düşüncesinde bir diğer entelektüel teşebbüs Cato Mektupları'dır (Cato's Letters). Cato Mektupları John Trenchard ve Thomas Gordon tarafında Cato mahlasıyla 1720 ve 1723 tarihleri arasında yayımlanan 138 kısa denemedir. Cato Mektupları İngiltere'de radikal Whig teoriyi rehabilite etme girişimidir. Cato sarayın yozlaşmasına karşı direnişi, anayasal denge düşüncesinin gözden geçirilmesini, özgür ve düzenli parlamento seçimlerinin önemini vurgulamıştır (Ward 2004: 288). Cato'da hem Lockecu hem de cumhuriyetçi unsurlar vardır. Lockecu açıdan, onlara göre, hükümetin kaynağı ve amacı Lockecu terimlerle anlaşılmalıdır. Hükümet özgür ve eşit

[6] Locke'un *Hükümet Üzerine İki İnceleme* adlı eseri iki denemeden oluşur. İlk deneme Filmer'in iddialarını çürütmeye yöneliktir. İkinci Deneme ise Locke'un siyaset felsefesine temel katkılarını içerir.
[7] Hükümetin çözülmesi teorisi Locke'un devrim hakkı argümanının köşe taşıdır.
[8] Hume siyaset felsefesinde en önde gelen sözleşmecilik eleştirmenidir.

insanların rızasından doğar ve onun doğru amacı bireysel özgürlük ve hakların güvenliğini sağlamaktır. Cato'ya göre, hükümetin varlık nedeni özel alanı yönlendirmek veya yönetmek değil korumaktır. Cumhuriyetçilik açısından, Cato, Sidney'in cumhuriyetçi fikirlerini paylaşır. Buna göre, egemenlik teorisi düzenli parlamentolar, delegelerin rotasyonu ve daha eşit ve çok sayıda temsil gibi kurumsal araçlarla mümkün olduğu kadar insanların çıkarlarını yansıtmalıdır (Ward 2004: 290, 293).

Aydınlanma dönemi İngiliz siyasal düşüncesi açısından üzerinde durulması gereken kavramlardan bir diğeri de, Ülke (Country)ve Saray (Court) partileridir. Ülke Partisi hem Whigler hem de Torilerden oluşur. Ülke Partisi başka isimlerle de anılır: Eski Whigler, Gerçek Whigler, commonwealth, cumhuriyetçi, civic hümanist, neo-Harringtoncular. Bu dönemde Britanya'da önemli bir tartışma alanı milis ve sürekli ordu tartışmasıdır. Ülke partisi milislerden yana olmuş. Ama bu siyaset modern devletin gelişiminde başarılı olmamıştır.[9] 1690'larda Ülke partisi çevresindeki yazarlar kurumlar veya siyasetlerden öte yurttaşlık etiği üzerinde durmuşlardır. Bu çerçevede civic kişilik, tin, alışkanlıklar, özgürlük ethosu, kendini-köleleştirmeye yol açan şeylerin analizine yönelmişlerdir. Tartışma bazı dikotomiler etrafında sürdürülmüştür: erdem ve yozlaşma, özel çıkar ve kamusal iyi. Bu tartışmalar Shaftesbury'nin *Characteristics* (1711) ve Addison'un *Spectator*'unda görülen toplumsallık, sivillik ve nezaket düşüncelerinin başat olduğu ahlak felsefesi üzerinden yürütülmüştür. Ülke yazarları ayrıca kendine hakim, çalışkan yurttaşlar yaratmak için ahlaki disiplini geliştirmeyi amaçlayarak Stoacı Protestanlık ahlakını benimsemişlerdir. Ülke partisi taraftarlarına göre, devrim-sonrası İngiltere'sinde legal, parlamento tiranlığı tehlikesi vardı ve bu tehdit kılıçla değil, yasama ve yozlaşmış parlamento çoğunluklarıyla gelmekteydi.[10] Geçmiş zamanlarda parlamenter özgürlüğe kraliyet ayrıcalıkları tarafından meydan okunurdu. Şimdi ise, daha ince ama daha az kötü olmayan, idarenin yozlaşmasıyla onun altı oyulmaktadır. Modern tiranlık bir katliam hikayesi değildir. Orada kamusal iyi özel çıkar ve aç gözlülükle sessizce yok olur. Bu nedenle yurttaşlar özgürlüğün yok olduğunu anlamak için uyanık olmalıdır. Görünüşte kral, Lordlar ve Avamdan oluşan anayasanın dışsal biçimi korunmuştur. Pratikte ise, parlamentoyu kralın veya onun bakanının mutlak etkisi altına sokan anti-anayasal bir hükümet sistemi kurulmuştu (Lieberman 2006: 327; Goldie 2006: 65-9).

İngiliz siyasetini anlamak burada gündeme getirilebilecek son kavram *common law* geleneğidir. İngiltere'de özgürlük mücadelesinde parlamentonun kilit müttefiki *common law* olmuştur. Temel "haklar ve özgürlükler" deklarasyonları *common law* geleneğinin ana metinlerini oluşturur. Bu yasalaştırma çabalarında şunlar vardır: 1297 Magna Carta ve daha sonra bu metnin defalarca (32 olduğu tahmin edilmektedir) yenilenmesi, 1628 Dilekçe Hakkı, 1679 Habes Corpus Yasası (ikinci Magna Carta), 1689 Haklar Bildirgesi, 1701 Kuruluş Yasası. *Common law* ve karma anayasa arasındaki tarihsel ortaklık aynı sivil özgürlük amacını takip etmeleridir (Lieberman 2006: 341-2). Common law'a verilebilecek bir örnek mahkemelerdeki jüri sistemidir. Bu sistem *common law*'ın bir yansımasıdır veya onun temel dayanak noktalarından birisini oluşturur. Burada kralın ayrıcalıklarına karşı, halk mahkeme sürecine dahil edilmiştir.

İngiliz siyasal düşüncesi ile ilgili söylenebilecek son söz onun 18. Yüzyılda çoğunlukla mevcut en iyi rejim olarak görüldüğüdür. İngiliz siyasal özgürlüğü anayasal düzenin bir sonucudur. Bu siyasal sistemin başarısı bazı farklı türden kurumların ve idari süreçlerin varlığına ve koordinasyonuna bağlıdır. İngiliz anayasası teorisyenleri bu kurumlardan hangilerinin siyasal özgürlüğün sürdürülmesine en çok katkı yaptığı konusunda farklı görüşlere sahiptir. Ancak kamusal özgürlüğün en iyi kurumsal karmaşıklıkla sağlanabileceği konusunda ortak bir kanı vardır. William Blackstone'un ünlü *Commentaries on the Laws of England* (1765–9) adlı kitabında açıkladığı üzere, Britanya Anayasası krallığın yasama yetkisini üç farklı kuruma vermiştir: kral (tek bir kişi), Lordlar

[9] Milis düşüncesi, sonradan Amerika'da yurttaşların silah taşıma hakkı anlayışında etkili olmuştur.
[10] Robert Walpole (1722-42) parlamenter tiranlığın sembolü olmuştur.

Kamarası (aristokratik meclis), Avam Kamarası (bir tür demokrasi). Bu kurumlar birlikte çalışarak mutlak monarşi, aristokrasi veya demokrasinin rahatsız edici etkilerini yok etmiştir. En önemlisi de, bu anayasal formun gerçek mükemmelliği, her bir unsurun diğer unsurlarca işlenebilecek iktidarın kötüye kullanılmasını 'kontrol' etmesi ve böylece siyasal özgürlüğü sürdürmek için en iyi şekilde donatılmış siyasal düzeni güvenceye almasıdır. 1688 Şanlı Devrimi bu siyasal düzenin açık hale getirilmesi ve haklılaştırılmasıdır (Lieberman 2006: 317-9).

1.3. Montesquieu ve Anayasal Özgürlük

Kıta Avrupa'sında 18. Yüzyıl Aydınlanma siyaset düşüncesinin önde gelen temsilcisi olan Montesquieu temel eseri *Yasaların Ruhu*'nda demokrasinin, aristokrasinin ve monarşinin kurumlarını tanımlayan, onların sürekliliği ile başarı ve başarısızlık şanslarını inceleyen bir siyaset sosyolojisi geliştirmiştir. Onun siyaset teorisi metodolojik olarak Aristo'dan etkilenmiştir. Zamanın rasyonalizmi onu etkilememiş ve sözleşmecilik te onun ilgi alanında olan bir kavram değildi. Siyasal olarak Montesquieu muhafazakardı, anlamlı değişimler yapmak için insanlara ve onların yeteneklerine güvenmiyordu. Çünkü ona göre siyasal ünitelerin yapısı çok karmaşıktır, hiç kimse emin bir şekilde toplumsal uyumun tasarımına hakim olamaz. "Hiç kimse birisinin yaptığı değişimin sonucunun ne olacağını bilemez." (Kersting 2006: 1051-3).

Mutlak devletin siyasal monizmine karşı savaşında, Montesquieu 20. Yüzyılın totaliteryenizm eleştirisini önceden sezmiştir. Onun temel amacı farklılıkların korunmasıdır. Onda anayasal özgürlük açık bir şekilde siyasal özgürlükle bağlantılı hale getirilmiştir. Bu nedenle ona göre, anayasanın merkezinde güçler ayrımı ilkesi vardır. Güçler ayrılığı iktidarın hükümet tarafından kötüye kullanılmasını engelleyecek ve yönetimin hukuk altında işlemesini teşvik edecektir. Bu da bireysel yurttaşın güvenliğini artıracaktır. Bu açıdan güçler ayrımı ilkesi Montesquieu'nun çağdaş siyaset teorisine en önemli katkısıdır. Bu teoriyi Yasaların Ruhu'nun 11. Kitabında geliştirir. Burada siyasal ve toplumsal güçler arasındaki karmaşık denge sisteminin tasarımını çizer. Halk, asiller ve kral sorumlulukların zekice dağıtılmasıyla karşılıklı olarak birbirini dengeler bir durumda tutulmuştur. Birbiriyle bağlantılı nazik dengeler tek bir gücün sınırsız kontrolü elde etmesini engeller. Karar-verme ve veto sistemlerinin bağlantılı hali yüksek düzeyde bir bağımlılık doğurur. Karma siyasi rejim karmaşık bir anayasal yapı oluşturur, denge ve uzlaşmayı gerektirir. Montesquieu sonsuz bir geçerliliğe sahip normatif ilkeleri arayan bir siyaset filozofu değildir. Onun amacı kazanılmış özgürlükleri güvenceye almak, mutlak monarşi tehlikesine karşı topluma bir istikrar sağlamaktır. Montesquieu monarşinin geleceğin siyasal rejimi olmasından korkmuştur. Çünkü böyle bir yapıda tüm erdemli yurttaşlar yok olmaya yüz tutacaktır. Keyfi iktidarın doğal sonucu tüm çıkarları tikelleştirmesidir. Oysa ki, insanı kendinden uzaklaştıran ve başkalarına bağlayan bağlantılar asil eylemlere yol açar. Bu olmaksızın her şey vulgerleşir ve geriye kalan tek şey sadece hayvani bir üçgüdü olan çıkar olur (Kersting 2006: 1053-4; Rosen 2006: 549).

Monstesquie özgürlük ve cumhuriyet arasında bir bağ kurmamıştır. Bu açıdan Harrington[11] ve Sidney'den ayrılır. Çünkü İngiliz modelinde yürütmedeki kral ve yasamada mirasla geçen aristokrasi ile birlikte monarşiyi desteklemiştir (Sellers 1998: 63). Diğer bir ifadeyle,

[11] Bu metinde üzerinde durmadığımız Harrington Aydınlanma siyasal düşüncesinin oluşmasındaki öncü isimlerden birisidir. Harrington 1656 yılında yayımladığı ve cumhuriyetçi siyasal düşüncenin öncü metinlerinden birisi olan *The Commonwealth of Oceana* adlı eserini Oliwer Cromwell'e adamıştır. Harrington "Roma'nın özgürlüğünü hatırlatmış", "ortak hakka veya çıkara" ve "insanların değil yasaların imparatorluğuna" dayanan bir sivil toplum kurmaya çalışmıştır. Monarşi, aristokrasi ve demokrasinin hepsi yozlaşmaya eğilimli olduğundan, Harrington, "antiklerin doktrinine" göre onların karışımını önermiştir (Sellers 1998: 19-20). Bu çerçevede karma bir siyasal rejim, iyi düzenlenmiş bir güçler ayrılığı önermiştir. Burada pastayı paylaşacak iki kız örneğini verir: "sen böl ben seçeceğim veya ben böleyim sen seç". Harrington'a göre, "commenwealth'ın tüm gizemi" buradadır. Herkesin çıkarını sağlamak için senato böler ve insanlar seçer. Senato, commenwealth'ın bilgeliğidir (Sellers 1998: 52).

Montesquieu'da güçler ayrımı demokrasi, aristokrasi ve monarşinin bir dengesini ifade eder. Montesquieu İngiliz anayasasında bunun örneğini bulur. Montesquieu 18. Yüzyıl İngiliz anayasasında aydınlanmış pratik bilgeliğin somut bir ifadesini görür (Ward 2004: 317). Kral monarşiyi, lordlar kamarası aristokrasiyi ve avam kamarası demokrasiyi temsil eder ve bunlar karşılıklı bir dengede varlıklarını sürdürür. Şunu belirtmemiz gerekir ki, İngiliz anayasası 18. Yüzyılda çoğunlukla takdir edilmiştir. Amerikalı James Otis 1764 yılında tüm Avrupa'nın "Büyük Britanya'nın sivil anayasasının güzellikleriyle kendinden geçtiğini" ilan etmişti. Montesquieu İngiliz sisteminden "güzel" olarak söz eder. Şanlı Devrim mutlak monarşiyi sınırlı monarşi ile değiştirmiştir. Devrim kralın ilahi hakkı gibi iddiaları yok etmiş, monarşiyi parlamento sınırlamalarının temelinde yeniden inşa etmiştir. Devrim üç klasik yönetim biçimini (monarşi, aristokrasi ve demokrasi) kralda, Lordlar Kamarasında ve Avam Kamarasında cisim bulacak şekilde yeniden dengelemiştir (Goldie 2006: 40).

Montesquieu'nun çizdiği çerçevede güçler ayrılığı içerisinde yargı iktidarı devlet iktidarının en zayıf olan tarafıdır. Yürütmenin başı yasamanın kanunlarını veto edebiliyordu. Yasama da karşılığında, yürütmeyi "kamusal fonlar" üzerindeki hakimiyetiyle ve kamusal işlerde yasaları suiistimal eden memurları suçlama hakkıyla kontrol edebilirdi. Montesquieu'ya göre bu üç iktidar arasındaki denge onları birlikte hareket etmeye zorluyordu (Lieberman 2006: 333).

2. Aydınlanma Despotizmi

Siyasal düşünce tarihindeki filozof kral imgesi Platon'un *Respublica*'sından gelir. Rönesans'tan sonra Avrupa düşüncesinde Platon'un etkisi azaldığından, 16. ve 17. Yüzyıllarda hiç bir yazar bu anlayıştan söz etmemiştir. Ancak Hobbes *Leviathan*'ın ikinci bölümünü bu kavramı kendi siyaset felsefesinin merkezine koyarak sonuçlandırmıştır. Buna göre ancak mutlak iktidar ve belirli bir bilgelikle donatılmış böyle bir yönetici toplumu düzensizlikten kurtarabilir ve gerçek ilkeler üzerinde devleti inşa edebilir (Beales 2006: 497). Benzer şekilde Fransız Ansiklopedisi'nde de yine filozof kral imgesini buluruz (Beales 2006: 500). Genel olarak şu ifade edilebilir; Kıta Aydınlanmasında bir çok filozof ve kişi 1780'lere kadar kendi düşüncelerinin kabul edilmesi için tek şanslarının veya umutlarının onların benzer düşünceli monarklar tarafından kabul edilmesi ve uygulamaya konması olmuştur. Özellikle Büyük Frederick'in tahta geçmesiyle bu sürecin başlamış olduğunu düşünmüşlerdir. Bazen geleneksel filozof kral anlayışının modifiye edilmiş halini öne sürmüşler, bazen de aydınlanmış veya filozof monarkın mutlak iktidarından, nadiren de aydınlanmış veya filozof despottan söz etmişlerdir. Despotizm antik anlamında yozlaşmış bir rejim olarak görülmekle birlikte, hangi adla anılırsa anılsın tüm yasama gücünü elinde bulunduran monarka en iyi yönetim sistemi ve rasyonel reformların güvenceye alınması için en büyük umut olarak bakılmıştır (Beales 2006: 522). Diğer yandan, 18. Yüzyılda bir çok filozof patronaj ve iş için egemenlere bakmış ve çoğu yönetici onları teşvik etmek için bir şeyler yapmıştır. Büyük Frederick, Voltaire'i Berlin'deki kendi Akademi'sinin başkanı yapmaya çalışmıştır. Bir çok ilerlemeci, yazar olmadan önce devlet çalışanı idi. Turgot XVI. Louis'in bakanı idi, Beccaria Milan'da bir göreve atanmıştı, Kant ve Herder görevlerine yöneticiler tarafından atanmıştı (Beales 2006: 503). Bu çerçevede genel olarak söylenecek olursa, Aydınlanmış monark ifadesi 18. Yüzyılda reformları ve genel siyasetleriyle bilinen, aydınlanmanın rasyonalizmi, hümaniteryenizmi, faydacılığı ve liberalizminin yönlendirdiği Avrupa yöneticilerini ifade eder (Reill and Wilson 2004: 395).

Bununla birlikte, siyasal teorisyenler Aydınlanma çağındaki aydınlanmış despot kavramında içkin bir tutarsızlık görmüşlerdir. Çünkü geleneksel olarak despotizm Antin Yunan'da efendinin köleleri üzerindeki hakimiyeti anlamına geliyordu. Aristo tarafından bir tür tiranlık anlamında kullanılmıştır (Beales 2006: 512). Böylesine bir sınırsız yönetici anlayışının bireysel haklar ve özgürlük ideallerini ihlal ettiğini düşünmüşlerdir. Bireysel özgürlükler ile merkezi kontrol arasında bir gerilim olduğu varsayılmıştır. Bu çelişkileri görmezden gelenler aydınlanmış despotların

rasyonel, ilerlemeci reformları zorladıkları üzerinde durmuşlardır. Buna göre, monarklar vatandaşlarını temel okuma yetenekleri ve pratik bilgiler elde etmeleri için zorladıklarından aydınlanmış halktan oluşan bir siyasal topluluğun gerçekleşmesine yardımcı olmuşlardır (Reill and Wilson 2004: 155).

Aydınlanma mutlakıyetçiliğinin siyaset felsefesi Grotius'un başlattığı doğal hukuk teorisine yaslanır, sistematik olarak Pufendorf tarafından geliştirilmiştir ve Thomasius ve Wolff tarafından yetkin hale getirilmiştir. Bu felsefenin karakteristiği toplumsal birlik ve siyasal itaatten oluşan ikili bir sözleşme olmasıdır. Oysa ki, Hobbes, Locke, Rouuseau, Kant tek sözleşmeden söz eder. Diğer taraftan, bu felsefe modern-öncesi bir toplum modelini öngörür. Toplum burada bireylerin birliği olarak değil, ailelerden oluşan bir yapı olarak düşünülür. Bu felsefenin bir üçüncü özelliği siyasal paternalizmdir. Buna göre devlet varsayılan doğal amaçları ve ahlaki hedefleri gerçekleştirmek için zorunlu bir araç olarak görülür. Devlet mutluluğu geliştirmek, ahlakı iyileştirmek ve insan doğasını mükemmelleştirmek göreviyle donatılmıştır (Kersting 2006: 1027).

Filozof kral veya aydınlanmış despotizm düşüncesi Hobbes ve Pufendorf tarafından temsil edilen mutlakiyetçi doğal hukuk geleneğine kolayca adapte olmuştur.[12] Pufendorf'un doğal hukuk teorisi karakter olarak bireyci değil, toplumcudur. Haklar değil, sorumluluklar teorisidir. Hukuk burada bir başlangıç noktası değil, topluma önceden-varolan doğal mecburiyetin bir yansımasıdır (Kersting 2006: 1028). Dahası siyaseti bir bilim olarak görenler ve benzer hukuk kodlarının her ülkede benimsenmesi gerektiğine inananlar tüm yasama iktidarını Aydınlanmış egemene vermekte güçlük çekmemiştir. Böyle bir yöneticiye duyulan güven, en ikna edici biçimde Voltaire'in geliştirdiği tarihin temel hareket ettiricisi düşünceler ve büyük adamlardır anlayışıyla tutarlıdır. Oysa ki, insanların farklılığına ve tarihin daha derin sürecine vurgu yapan Montesquieu, Rousseau, Herder gibi yazarlar bireysel yöneticiden ziyade bir bütün olarak topluma bakmışlardır (Beales 2006: 523).

Cumhuriyetçilik ve liberalizm çerçevesinde bakılacak olursa, bu ikisi arasındaki ayrım ilk kez bazı liberallerin otokratik iktidarın zincirlerini kabul etmesiyle çözülmeye başlamıştı. Liberalizm "aydınlanmış" despotun kabul edilmesi pahasına yalnız kalmanın değerini vurguladı. Bu liberal çatışmadan kaçınma siyaseti kamusal tartışmaların büyük maliyetlere neden olduğu zamanda cazip görülmüştür. Hobbes'un Leviathan'ı bunun bir ifadesidir. Burada görülen husus liberalizmin özel alana çekilmeye başlamasıdır (Sellers 1998: 112).

Aydınlanma mutlakiyetçiliği, diğer mutlakıyet biçimleri gibi, egemenliği bir ulus veya halktan ziyade monarkın şahsına yerleştirir. Aydınlanmış monarklar kendi yönetimlerini onların tüm sosyo-politik fraksiyonların üstünde durduklarını iddia ederek meşrulaştırmıştır. Tek bir grubun sözcüsü olmadıklarını ileri sürmüşlerdir. II. Frederick kendisini "devletin ilk hizmetkarı" olarak görmüştür. Monarkın güçleri keyfi değil, ortak iyiye dayanır. 17. Yüzyıl mutlakıyetçileri gibi, aydınlanmış mutlak monarklar devletlerini genişleten siyasetleri desteklemişlerdi. Bürokrasiyi düzenlemeye çalışmışlar ve güçlü ordular kurmuşlardır (Reill and Wilson 2004: 3).

Aydınlanma despotizminin değişik biçimleri XV. Louis Fransa'sında, Maria Theresa ve onun oğlu II. Joseph zamanında Hapsburg İmparatorluğu'nda, II. Frederick Prusya'sında, II. Catherine Rusya'sında, III. Charles İspanya'sında ve hatta Papa XIV. Benedict'in Roma'sında uygulama alanları bulmuştur. Aydınlanma mutlakiyetçiliği 17. Yüzyıl mutlakiyetçiliği ve kameralizmiyle ilişki olmakla birlikte onlardan ayrıdır (Reill and Wilson 2004: 3). Bu monarklar aydınlanmış olarak düşünülmektedir. Çünkü devlet siyasetlerini hümaniteryen ve faydacı amaçları gerçekleştirmek için tasarlamışlardır. Despottular çünkü, iktidarları içerisinde onların davranışını

[12] Hobbes'a göre, monarşi, despotizm ve tiranlık arasında bir ayrım yapmak imkansızdır. Çünkü insanlar egemenle sözleşme yaptıklarında tüm iktidarlarını koşulsuz olarak egemene devrediyorlardı. Bu nedenle aradaki farklılıklar sadece retorik konusudur. Monarşiden memnun olmayanlar onu tiranlık olarak adlandırır (Beales 2006: 513).

etkin bir şekilde kontrol edebilecek siyasi bir yapıya izin vermemişlerdir (Reill and Wilson 2004: 155).

18. yüzyılda filozof kral ünvanına en yakın ve en önemli kişi Prusya kralı II. Frederick'tir.[13] Voltaire, Frederick'i sürekli olarak "filozof prens" olarak adlandırmıştır. Frederick kral olduktan sonra Wolff'u Prusya'ya çağırmış, Voltaire ile bir toplantı ayarlamış, onu ve diğer filozofları Berlin'e davet etmiş, Akademi'yi gözden geçirmiş, onu Fransız yazar ve bilim insanlarıyla doldurmuştur. Hoşgörüyü Katoliklere kadar uzatmış, basın özgürlüğünü ilan etmiş, Fransa'da soruşturma geçiren yazarlara koruma sağlamış, Prusya hukuk sistemini gözden geçirerek yasal işlemlerde işkencenin kullanımını ve ölüm cezasıyla sonuçlanan suçların sayısını sınırlandırmıştır. Frederick'in krallığı bir monarkın kendisinin de eski rejime düşman olabileceğini ve yukarıdan gelecek bir reformun ciddi bir ihtimal olduğunu göstermiştir (Beales 2006: 505-6).

Rusya'da ise, II. Catherine kraliçe olduğunda d'Alambert'den oğluna eğitmen olmasını istemiş, Voltaire ile yazışmış, Ansiklopedi'nin sayılarını basmayı teklif etmiş, 1765'te Diderot'un kütüphanesini fiyat teklif etmeden satın almış ve ona maaş bağlamıştır. İktidarında hoşgörüyü genişletmiştir. Hukuk sistemini gözden geçirmek için kurulan komisyonda, Montesquieu ve Beccaria gibi yazarlardan doğrudan alıntılar yaparak oluşturduğu notları komisyona sunmuştur (Beales 2006: 507-8).

Aydınlanmış despotizm daha çok Kıta Avrupa'sının bir karakteristiği olarak görülmekle birlikte, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun bazı kısımlarında, Güney Hollanda'da, Macaristan'da antik karma anayasalar sağlam bir biçimde savunulmuştur. Fransa'da Voltaire ve başkaları güçlü aydınlanmış yöneticilerden umutlu olmalarına rağmen, Montesquieu ve Rousseau mutlak monarşiyi kınayan çoğu yazardan bazılarıdır. Amerika aşağıdan gelecek reformun güçlü bir örneğidir (Beales 2006: 522). Almanya'da 1780'lere kadar etkili olan ve aydınlanma mutlakıyetçiliği teorisi olan Alman doğal hukuk teorisi, rekabetçi piyasa ekonomisinin, Fransız Devrimi'nin, Amerikan ve Avrupa anayasacılığın yükselişiyle hayatta kalamamıştır. Hatta günümüz açısından ifade edilebilir ki, hiç bir çağdaş siyaset teorisi Wolff'a, Thomasius'a, Pufendorf'a gönderme yapmaz (Kersting 2006: 1027).

Sonuç

Aydınlanma siyasal düşüncesi tek bir kategoriye indirgenemeyecek bir çeşitliliğe sahiptir. Bu dönemde hem mutlakiyetçi hem de özgürlükçü siyasal düşüncelere rastlanmaktadır. Aydınlanma düşüncesinin yoğun tartışmalara neden olmasının nedenlerinden birisi onda bulunan bu farklılıklardır. Bu çerçevede Aydınlanma düşüncesinde hem özgürlükçü siyaset teorisi hem de totaliter ve otoriter siyasetler için referans noktaları bulmak mümkündür.

Siyaset felsefesi açısından özgürlükçü siyasal düşüncenin Anglo-Amerikan geleneğinde daha çok zemin bulduğu söylenebilir. Buradaki özgürlükçü siyasal düşünce tek bir yapıya sahip değildir. En dikkat çekici ve etkili siyasal geleneği Whigler oluşturmuştur. Whigler radikal ve ılımlı eğilimlere sahiptir. Bir diğer kategorileştirme cumhuriyetçi ve liberal siyasal düşüncedir. Ancak Aydınlanma yüzyılında cumhuriyetçiliğin ve liberalizmin birbirinden kolayca ayrılabilecek siyasal düşünceler olduğunu söylemek imkansızdır. Birbiri içerisine geçmiş siyasetler söz konusudur. Hatta bu nedenle çağdaş siyaset teorisinde cumhuriyetçilik ve liberalizm arasında süregiden çatışmaları Aydınlanma felsefesi üzerinden yeniden değerlendirmek imkanı bulunmaktadır.

[13] Dikkat çekici bir konu Kant'tan önce Almanya'da toplumsal sözleşme teorisinin olmamasıdır. Kant öncesi Alman felsefesinin büyük ismi Leibniz İngiliz sözleşmeciliğinin doğal insan eşitliğinde ısrar ettiği ve doğa durumunu bir savaş durumu olarak gördüğü için hatalı olduğunu düşünür. Leibniz'e göre, aydınlanmış prens, devleti "bilgeliğin merhametiyle" yönetmelidir (Riley 2006: 370).

Bu metinde hem alan yetersizliği hem de konunun ele alınışı nedeniyle üzerinde durulmayan Aydınlanma siyaset felsefecisi Rousseau'dur. Bir cumhuriyetçi olarak değerlendirilebilecek Rousseau modern toplum veya Aydınlanmaya yönelik güçlü eleştirilerde bulunmuştur. Bu nedenle Aydınlanma düşünürü olup olmadığı veya Aydınlanmayı temsil edip etmediği kolayca değerlendirilemez. Elbette bu eleştirilerinin yanında modern toplumun yozlaştırdığı toplumu restore etmek için yasalar, eğitim, ahlak, erdem üzerinde durmuş, genel ve siyasal yeteneklerin geliştirilmesini amaçlamıştır.

Aydınlanma despotizmi tartışmaları görüldüğü üzere daha çok Kıta Avrupa'sında zemin bulmuş bir siyasal tavırdır. Kapsamlı bir Aydınlanma siyaset düşüncesi kavrayışı için Aydınlanmanın bu boyutunun ihmal edilmemesi gerekir. Ancak bununla birlikte, Aydınlanmayı bu tartışmalar üzerinden sadece despotizme veya anti-demokrasiye indirgemek te doğru olmayacaktır. Diğer bir ifadeyle, Aydınlanmış despotizm 18. Yüzyıl siyaset teorisinin tek veya en önemli parçası değildir. İngiltere'de mutlak monarşi despotizmden farklı görülmemiş, kararlı bir şekilde kaldırılmış ve neredeyse hiç kimse onu yaratıcı bir güç olarak görmemiştir. Bir kaç istisnadan biri Bentham'dır. O yukarından, özellikle de aydınlanmış mutlak monarklardan gelecek reformlara umut bağlamıştır.

Aydınlanma yüzyılı Batı düşünce tarihinin en canlı dönemi olması nedeniyle düşünürler, kavramlar, bağlamlar ve karşılaştırmalar açısından yoğun bir entelektüel çalışmaya tabi tutulmalıdır. Ancak böylesine kapsamlı ve ayrıntılı çalışmalardan sonra Aydınlanma ve dolayısıyla modern siyasal düşüncenin sağlıklı bir değerlendirmesini gerçekleştirmek mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Beales, D. (2006), "Philosophical Kingship and Enlightened Despotism", *The Cambridge History of Eighteenth-Century Political Thought*, Ed. M. Goldie and R. Wokler, Cambridge, Cambridge University Press: 497-524

Goldie, M. (2006), "The English System of Liberty", *The Cambridge History of Eighteenth-Century Political Thought*, Ed. M. Goldie and R. Wokler, Cambridge, Cambridge University Press: 40-78

Herman, A. (2001), *How the Scots Invented the Modern World*, New York, Crown Publishers

Kersting, W. (2006), "Politics", *The Cambridge History of Eighteenth-Century Philosophy*, Ed. H. Haakonssen, Cambridge, Cambridge University Press: 1026-1068

Lieberman, D. (2006), "The Mixed Constitution and the Common Law", *The Cambridge History of Eighteenth-Century Political Thought*, Ed. M. Goldie and R. Wokler, Cambridge, Cambridge University Press: 317-346

Reill, P.H.; Wilson, E.J. (2004), *Encyclopedia of the Enlightenment*, New York, Facts On File, Inc.

Riley, P. (2006), "Social Contract Theory and its Critics", *The Cambridge History of Eighteenth-Century Political Thought*, Ed. M. Goldie and R. Wokler, Cambridge, Cambridge University Press: 347-375

Rosen, F. (2006), "Utilitarianism and the Reform of the Criminal Law", *The Cambridge History of Eighteenth-Century Political Thought*, Ed. M. Goldie and R. Wokler, Cambridge, Cambridge University Press: 547-572

Schmidtz, D.; Brennan, J. (2010), *A Brief History of Liberty*, Malden and Oxford, Wiley-Blackwell

Sellers, M.N.S. (1998), *The Sacred Fire of Liberty: Republicanism, Liberalism and the Law*, New

York, New York University Press

Skinner Q. (1978), *The Foundations of Modern Political Thought, Volume II The Age of Reformation*, Cambridge, Cambridge University Press

Ward, L. (2004), *The Politics of Liberty in England and Revolutionary America*, Cambridge, Cambridge University Press

Wootton, D. (1994), "Introduction The Republican Tradition: From Commonwealth to Common Sense", *Republicanism, Liberty, and Commercial Scoiety 1649-1776*, Ed. D. Wootton, Stanford, Stanford University Press: 1-41

Worden, B. (1994), "Marchamont Nedham and the Beginnings of English Republicanism, 1649-1656", *Republicanism, Liberty, and Commercial Scoiety 1649-1776*, Ed. D. Wootton, Stanford, Stanford University Press: 45-81

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Köktaş, M., (2016). "18. Yüzyıl Aydınlanma Düşüncesinde Siyaset ve Özgürlük / Politics and Liberty in Eighteenth-Century Enlightenment Thought", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Hayati Akyol Armağanı),* Volume 11/2 Winter 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9271, p. 837-854.